

zonnedauw hebben kunnen vestigen, die zich hier heel verdienstelijk kunnen maken met het vasthouden en verteren van de lastige muggen. Weldra zullen nog andere planten volgen en het zal een groot genoegen zijn, ze hier in de loop der jaren te zien verschijnen. Dat kan hier nu ongestoord gebeuren en ondertusschen blijft natuurlijk het *Sphagnum* nog doorgroeien. Er bestaat een kans, dat deze hoogveen-vorming zich mettertijd ook gaat uitstrekken buiten de tegenwoordige oevers van het Choorven en dat het bosch gaandeweg wordt teruggedrongen; niet zoo heel ver, want de hooge heuvels van „Klein-Zwitserland” stellen daar wel paal en perk aan. Diezelfde boomen vertragen thans wellicht de vestiging van nieuwe planten.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan, geschiedt de landvorming tegenwoordig in het Choorven wel het snelst. Dan volgt het Witven of misschien het Winkelsven, dat minder bekend is en dat ge vinden kunt zuidelijk van het Belversven in de buurt Balsvoort en dat is weer dicht bij de kronkelende Beerse. Verleden zomer heb ik maar enkele uren bij dat Winkelsven kunnen doorbrengen, doch dat was al wel voldoende, om mij met bewondering te vervullen voor dat afgelegen stukje van Noord Brabant met zijn echt weelderigen plantengroei. Eigenlijk is het niet één ven, maar een verzameling van vennetjes en sommige daarvan zijn al bijna geheel dichtgegroeid. Het behoort helaas niet tot het bezit van de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten en wie het lief krijgt, kan het nog wel eens moeten ontberen.

Maar in het gebied van Natuurmonumenten liggen nog prachtige vennen van allerlei aard en ik durf iedereen aan te raden om van één of meer van die vennen een voorwerp van studie te maken en na te gaan wat er jaar in jaar uit voorvalt met de planten- en dierenwereld. Indien ge dat verloop kunt illustreeren met kaarten en foto's en zoo noodig verzamelingen, dan doet ge mooi werk van veel beteekenis.

JAC. P. THUISSE.

ZWERFTOCHTEN IN OER-NEDERLAND II.

IN DE ACHTERDUINEN (ZUID-HOLLAND).

HIER bloeit de hei welig en overal heerscht stilte — slechts van tijd tot tijd toetert in de verte een auto —; in den blauwen nevel teekenen zich de omtrekken van een zeebadplaats af, verder herinnert nog niets aan de beschaving, die merkwaardig genoeg hier nog geen intocht gehouden heeft. Maar lang zal het helaas wel niet meer duren, of het laatste restje ongeschonden natuur is weggegraven, om plaats te maken voor een bloeiende bloembollencultuur.

Het is Zondagmorgen en zalig rustig hier; slechts insecten en vogels, soms ook het witte zitvlak van een vluchtend konijn, verlevendigen het tooneel van mijn bezoek. Daar valt mij een klein gevederd kereltje op, dat stevig voorthuppelt, en als het kort daarop wegvliegt witte en zwarte kleuren toont. Nu gaat het

zitten voor den ingang van een konijnenhol en kijkt, zooals ik door mijn binocle zien kan, angstig in mijn richting; het is een tapuit, een echte duinbewoner. Zoodra ik volgens hem te dicht bij kom, is zijn laatste overschot van vertrouwen verdwenen en verdwijnt hij bliksemsnel in het donker van de konijnengang, zoodat ik hem niet weder terugzie. Wat zou hij daar toch wel in het donker uitvoeren?

Maar niet alleen dit vogeltje kruipt in de konijnenholen, ook een andere wilde makker doet dit, de stormwind, vooral de zuidwester, blaast erin en heeft hij er eenmaal in huis gehouden en het zand omgewoeld, dan brengt hij spoedig een groot werk tot stand. Dan boort de krachtige Z.W. naar N.O. blazende storm het hol spoedig open, graaft een steeds dieper wordenden kuil en maakt op deze wijze de bekende stuifkuilen.

Hier staan wij voor zoo'n kuil van 25 tot 30 M. lang, 5 tot 8 M. breed en 3 tot 5 M. diep, die tot op den veengrond reikt en eens — hoe lang geleden is moeilijk te raden — aan het omwoelen van den grond door een klein konijn-pootje zijn ontstaan te danken heeft. Kleine oorzaken, groote gevolgen! Het typeerende van deze stuifkuilen is de altijd naar beneden dalende zuidwestelijke ingang en het opgehoopte duin aan den noordwestelijken kant.

De wanden van deze kuilen laten vaak zeer interessante grondlaag-profielen zien en op den bodem — de plek, waarin ik het meest belang stel — liggen als op een presenteerblad de overblijfselen van de primitieve voor-Christelijke bewoners, zoowel als die van latere geslachten, welke elkander zooals op de meeste schoone plekken van onze aarde, waarop het zoo goed zou kunnen zijn, ook hier bestreden zullen hebben. Natuurlijk ligt hier alles schots en scheef door elkander en verweert vlug, als het aan het beschuttend omhulsel van de zandduinen onttrokken is, door de inwerking van regen en zonneschijn; daardoor is er ook niet veel kans om een ongeschonden stuk te vinden.

Chronologisch beschouwd zien wij hier in de eerste plaats zeer primitieve potten, alle uit de hand vervaardigd, uit ruw materiaal slecht gebakken, samengesteld uit een mengsel van klei en zand, met dikke wanden en toch hadden de vervaardigers van deze voorwerpen al behoefte om hun werk te verfraaien en te decoreren, gelijk de hieronder volgende teekeningen: No. 1—9 (naar gevonden scherven gemaakt) wedergeven. Al deze versieringen zijn met de vingertoppen en nagels, en daar zij naar verhouding sierlijk zijn, beslist door vrouwenhanden aangebracht. Vooral de gekartelde randen, door indrukken en buigen tusschen duim en wijsvinger ontstaan, gaven dit aardewerk reeds een eenigszins coquet aanzien. Zelfs afdrukken van de huid zijn nog duidelijk onder de loupe te herkennen en de kleinste van de kartelingen duidt op fijne vingertjes. Alle scherven zijn roodachtig geelbruin en op de breuk zwart. Vermoedelijk is het huisraad, maar ook dooden-urnen kunnen het geweest zijn, wat echter door niets zooverre te bewijzen valt.

Zij dateeren waarschijnlijk uit de eerste twee eeuwen voor de Christelijke jaartelling.

Scherf No. 6 komt van een meer landinwaarts gelegen plek, waar aan den rand van een duinafgraving zich tusschen het blonde der duinen een groote donkere vlek liet zien. De donkere plek, die als een doorgesneden reuzenbeker ca. $1\frac{1}{2}$ M. diep is, dankt haar donkere kleur vermoedelijk aan asch, kolen of afval. Het is of een „fond de cabane” (ingegraven gedeelte van een Tent (?) woning) of slechts een vuilniskuil.

In dezen donkeren grond lag het vol met scherven, en dicht bij elkander liggende stukken lieten een ornament zien — gekartelde rand, door elkaar loopende streepen, benevens vinger- en nagelindrukken —; mijn vermoeden, dat deze stukken bij elkander zouden hooren, bleek juist te zijn, en het gelukte mij na lang zoeken en raden ongeveer een derde van een naar verhouding enorm grooten pot in elkaar te zetten. Jammer genoeg ontbreekt ieder stuk van den bodem (het materiaal is bij het te voorschijn brengen week als boter en vaak smelt — trots alle zorgvuldigheid — een der stukken tusschen de vingers weg), — zoodat mijn taxatie van de hoogte der pot — minimum 22 cM. — vaag is, terwijl daarentegen de grootte der middellijn — ca. 45 cM. — wel juist zal zijn. In ieder geval een indrukwekkend stuk werk uit een zeer primitieven tijd.

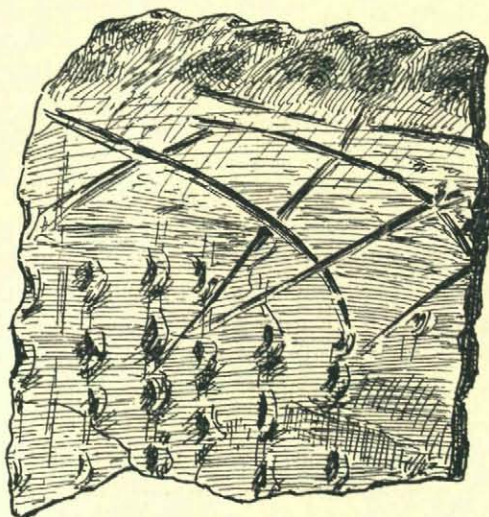
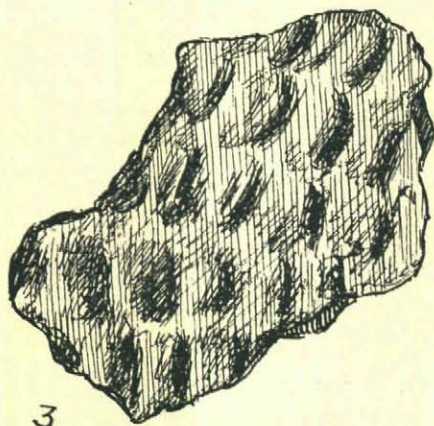
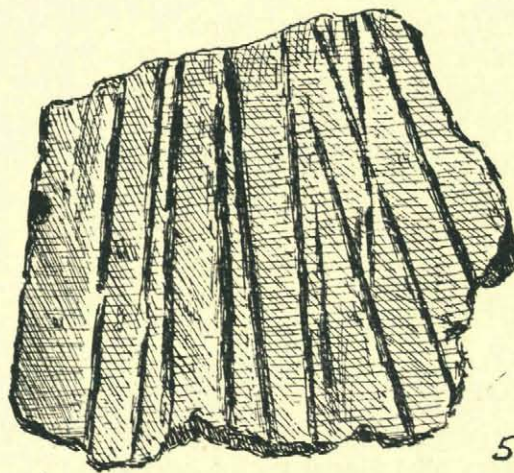
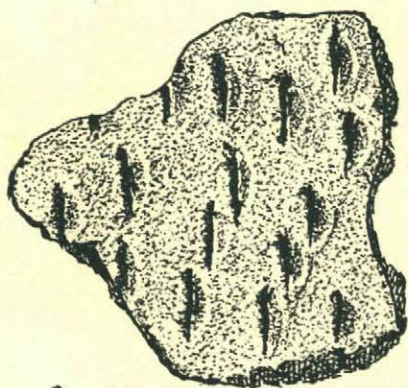
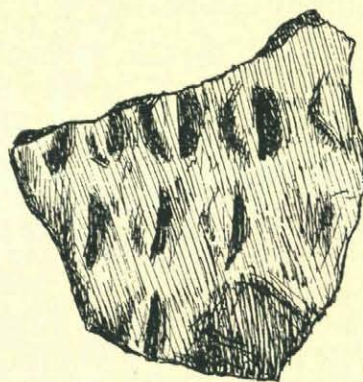
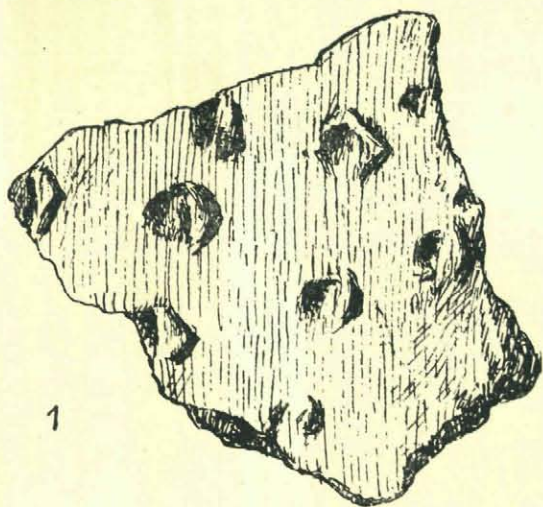
Op dezelfde plek werden later, buiten en behalve veel scherven, twee steenen gevonden, die echter niets van bewerking laten zien, en eenige kleine Silex-splinters, waarmede gekrast is geworden, zoodat wij zeker met zeer primitieve Neolithikers te doen hebben. Deze plek zal nog nader worden onderzocht.

Wij keeren nu weder tot de stuifkuilen terug; veel oud ijzer komt hier te voorschijn, zeer verroest, doch gedeeltelijk nog te herkennen: plumpe zware spijkers, stukken die op zwaardklingen lijken, een flink stuk van een hoefijzer, volgens zijn vorm van Romeinschen oorsprong, maar alles sterk verweerd. Twee gevonden kralen zijn eveneens van Romeinschen oorsprong. Ineengeklompt lagen op een plaats merkwaardig regelmatig gerimpelde ijzeren stukken, door mijn zoon vlug en juist als deelen van een maliënkolder herkend, en niet lang duurde het, of wij vonden ook enkele afzonderlijke ringen. Daar dergelijke wapenrustingen reeds heel vroeg, maar ook nog in de 16e eeuw gedragen werden, willen wij alleen hun aanwezigheid hier vaststellen.

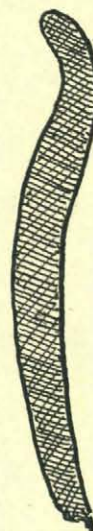
De daarop meest eigenaardige vondst is wel No. 21 — een bronzen, vergulden Fibula met groene glazuur in kleine ronde kuiltjes gezet, welke waarschijnlijk uit de 7e eeuw stamt. Verder vond ik nog een, uit brons vervaardigd, zeer scherp plat stuk, dat naar alle waarschijnlijkheid een deel van een scheermes is.

Dank zij de konijnen en de storm is hier dus reeds veel interessants aan den dag gekomen.

Wat meer landinwaarts — tusschen Lisse en Hillegom — zijn bij zandafgravingen veel merkwaardige stukken gevonden en door de familie van den heer Bn. van Hardenbroek van Ammerstol verzameld. Door de vriendelijkheid van dezen heer en zijn echtgenoot, die beiden daarin zeer veel belangstellen, ben ik in staat hiervan eenige reproducties — die meestal beter dan woorden spreken — te geven.

Profil v. 6^a

Deze vondsten zijn over lange jaren verdeeld; van één dezer getuigt een desbetreffend document van 1876:

„Gevonden bij Hillegom. Deze voorwerpen lagen allen bijeen op een diepte van ca. 40 cM. onder de oppervlakte eener zeer harde dari — (soort veenachtige laag) die op zichzelf een oppervlakte van ca. 1/12 Hectare had, dik was 1—1½ meter en gelegen van ca. 5 cM. tot 1.45 M. beneden A.P. — Voor een 15 — tot 20-tal jaren bevonden zich boven deze darilaag zandduinen ter hoogte van ca. 3 meter. Er zijn in het geheel 25 voorwerpen (waartoe o.a. de hier afgebeelde Nos. 13, 14, 15, 16, 18 en 19 behooren) wier ouderdom op ongeveer 1000 jaren voor het begin onzer jaartelling d.w.z. bronsperiode — volgende op het steentijdperk, geschat wordt.”

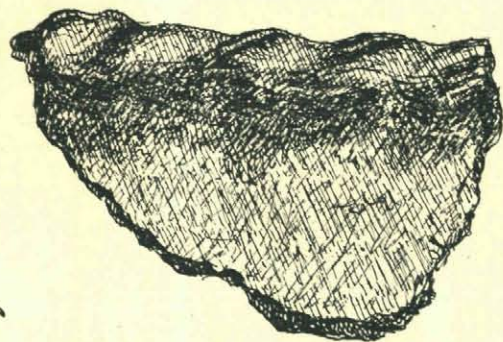
Van deze (en andere) vondsten — die naar mijn meening gedeeltelijk nog ouder zijn — vermeld ik het volgende:

- No. 10. Een silexpijlpunt zonder wederga, van zeer fijnen arbeid; helbruin glasachtig steen (voor en achterzijde).
- No. 11. Een steenen bijl uit grauwen steen, symmetrisch bewerkt, goed gepolijst met plompen bollen vorm, zeer scherpe snijvlak, 8½ cM. lang. Met den stompen kant is blijkbaar ook geschaafd geworden, want deze is hierdoor ongepolijst en ruw geworden.
- No. 12. Klokbeke (Koepelgrafperiode) met steekversiering, met dunne wanden en elegant van vorm; een zeldzame vondst uit deze provincie. Hoog 11½ cM. bovenste middellijn 10½ cM. Vroege bronsijd 1800—1500 v. Ch.
- No. 13. Bronzen eivormige handring met kleine ringen (formaat gordijnringen), die door een opening van den grooten ring er aangehangen of afgehaald kunnen worden. Dit wordt voor het eerste geld aangezien.
- No. 14. Klein 10 cM. lang, goed bewerkt bronzen bijltje, met zeer scherpe snijkant.
- No. 15. Een kleine grauw gebakken nap, misschien een lampje. De middelste indieping door het ronddraaien van een vinger ontstaan. Schijnbaar een gaaf stuk, maar zeer onregelmatig. Grootste randbreedte 5½ cM. Hoogte 3 cM.
- No. 16. Bronzen Sikkeltje. Lang 12½ cM. Heeft zeker aan een greep vastgezet, waarop de kop aan het stompe einde wijst.
- No. 17. Haarspeld uit een doorgesneden been, fijn gepolijst, schildpadkleurig; lang 12 cM. Een goed stuk werk.
- No. 18. Twee groote bronzen spelden, resp. 17 en 18 cM. lang, zeer spits, rijk met streepornamenten versierd, welke zeer zorgvuldig uitgevoerd zijn. Vermoedelijk import uit het Zuiden. Dienden waarschijnlijk voor kleedingsluiting.
- No. 19. 13 cM. lange, platte bronzen bijl, groen geroest. A. van boven gezien. — B. boven-aanzicht op de snede. C. van op zijde gezien. Zeer goed gegoten en bijgehamerd.

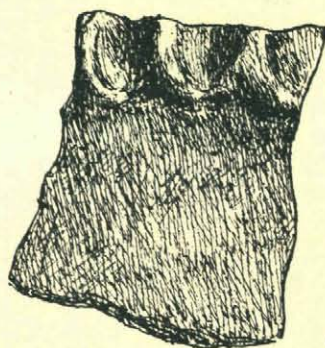
7 B

7 A

9

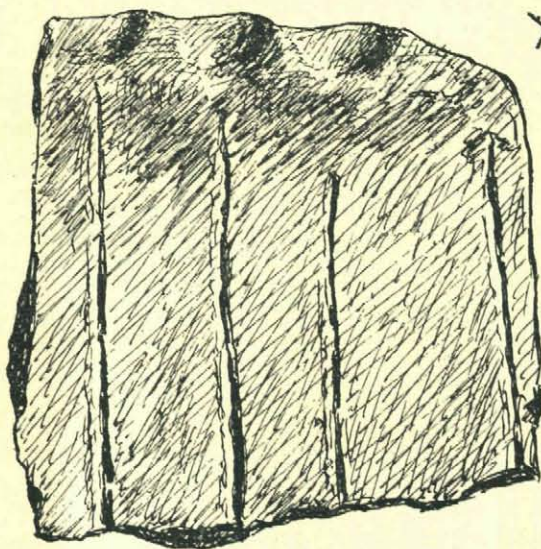

10

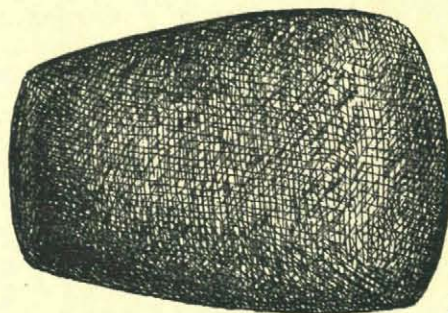

A Y

Y B

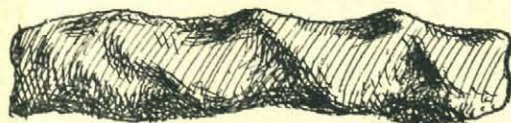

11

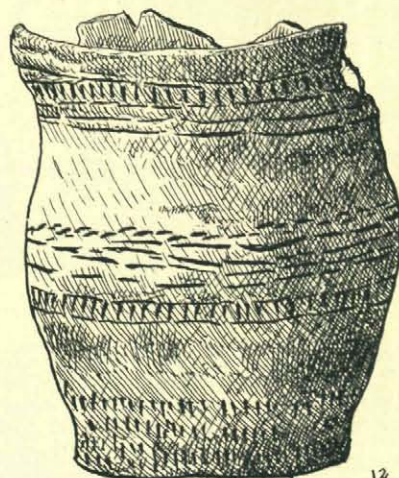

A Y

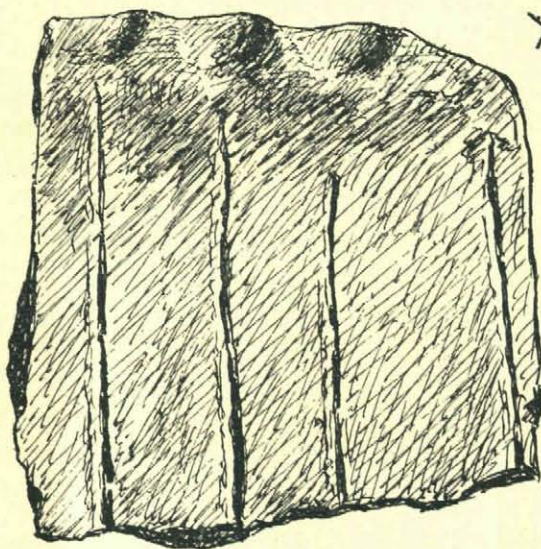
Y B

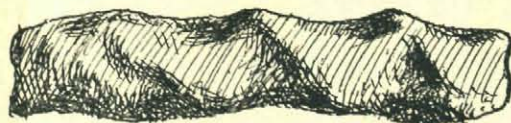
12

8 A

8 B

No. 20. Bijl. uit een zeer groot hertgewei gesneden, een zwaar stuk. De lengte hiervan bedraagt 30 cm. Dergelijke stukken zijn reeds in Scandinavië gevonden.

No. 22. Gedurende het schrijven van dit artikeltje werd nog deze scherf gevonden, met een goed gestyleerd ornament (guirlande van takken en gestippelde lijnen).

Het stuk kwam, bij Hillegom, uit een kuil — aan den eenen kant lag het geraamte van een rund, aan den anderen van een paard — zoodat wij hier zonder twijfel met een begraafplaats uit den bronstijd te doen hebben. Jammer genoeg werd deze vondst alleen door werklieden gedaan, die op verdere gegevens niet lettend, de plek afgroeven.

Mijn bedoeling met het schrijven van dit artikel is meer, om de oogen te openen van hen, die zulke (of andere) stukken vinden, zonder zich rekenschap van te geven, waarmede zij te doen hebben, dan wel wetenschappelijk; maar daar zoovele oude voorwerpen uit onbekendheid vernield of weggeworpen worden en eenmaal verdwenen moeilijk te vervangen zijn, en daar bovendien de mogelijkheid om ze te vinden steeds zeldzamer wordt — want alle oorspronkelijke terreinen hier te lande zijn helaas zeer vlug aan het verdwijnen — en dus wel spoedig tot het verleden zal behooren en sage geworden zal zijn; daarom vind ik het doelmatig, om zoolang het tijd is, hiervoor een lans te breken.

Spoedig zal het, als in het sprookjesboek, heeten: Er was eens . . . een stuk land, dat er nog juist zoo uitzag, als de natuur het geschapen had, waar de planten groeiden, zooals zij wilden enz. enz.

Heemstede, Januari 1926.

R. OPPENHEIM.

P.S. In mijn artikel Jaargang XXX Afl. 5, bladzijde 141 heb ik tot mijn spijt verzuimd om van teekening No. 14 een deel van een bliksembuis voorstellend, wat te zeggen.

Deze eigenaardige formatie is ontstaan uit door het inslaan van den bliksem ingesmolten zand, toont van buiten de gebleekte zandkorrels en is van binnen porceleinachtig wit. De geheele lengte van deze zeer breekbare buis was plm. $\frac{1}{2}$ M. met een aanvangsopening van ca. $\frac{3}{4}$ cm. doorsnede — en langzamerhand nauwer en nauwer wordende.

NASCHRIFT OVER DE PRAE- EN PROTO-HISTORISCHE HILLEGOMSCHE DUINVONDSTEN.

Wie het genoeg heeft, persoonlijk iets meer te weten van de geschiedenis van bovengenoemde vondsten, wie ze met eigen oogen aanschouwd heeft en het echt-Hollandsche landschap, waarin ze verborgen lagen, kent — haar of hem zal het zeker gaan, als het mij gegaan is. Gevoelens van verwondering en bewondering zullen wedijveren om den voorrang en elkaar wederkeerig verdringen: